

Милана Додиг

Универзитет у Крајевцу

Филолошко-уметнички факултет

Катедра за романистику

dodigmilana@filum.kg.ac.rs

UDC: 811.163.41'37:811.133.1'37

DOI: <https://doi.org/10.18485/prevod.2023.42.89.1>

Примљен: 10.07.2023.

Прихваћен: 28.11.2023.

Оригинални научни рад

О ПРЕВОЂЕЊУ ВРЕМЕНСКИХ УПОТРЕБА ПОТЕНЦИЈАЛА И КОНДИЦИОНАЛА У СРПСКОМ И ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ

У овом раду представљамо и објашњавамо временске употребе српског потенцијала и француског кондиционала. Ослањајући се на радове Поповић (1977), Ашић, Брес, Додиг и Тортера (2017) и Додиг (2018) сагледаћемо употребе потенцијала хабитуалности и потенцијала у тзв. нетелеономичним реченицама у српском језику, које се третирају као његове временске употребе, док ћемо у француском језику разликовати објективни и субјективни временски кондиционал позивајући се на Бреса (2009, 2010, 2012), с циљем да утврдимо преводне еквиваленте поменутих временских употреба датих глаголских облика и у једном и у другом језику.

Кључне речи: објективни кондиционал, субјективни кондиционал, потенцијал хабитуалности, потенцијал у нетелеономичним реченицама, превођење, француски језик, српски језик.

This paper presents the author's research results on the temporal uses of the Potential in Serbian and the Conditional in French. Building upon the works of Popović (1977), Ašić, Bres, Dodig and Torterat (2017) and Dodig (2018), the study examines the use of habitual Potential and Potential in so-called non-teleonomic sentences in Serbian, which represent its temporal uses. On the other hand, in French, we highlighted a differentiation between objective and subjective temporal Conditionals, referring to Bres (2009, 2010, 2012). Within this corpus, we identified translation equivalents of the temporal uses of Potential and Conditional in both languages, aiming to contribute to the field of traductology.

Key words: Potential, Conditional, temporal uses, Serbian, French, translation.

1. Српски потенцијал представља глаголски начин, и занимљиво је да се често налази у улози преводног еквивалента француског кондиционала који се третира као глаголско време индикатива, нарочито након објаве великог зборника Дандала и Тасмовске (2001). Та чињеница нам је послужила као мотивација да сагледамо употребе ових глаголских облика и утврдимо еквиваленцију при превођењу у оба језика. За потребе овог рада ограничили смо се на њихове временске употребе. У традиционалној српској литератури (Maretić 1931; Вуковић 1967; Стевановић 1969; Пипер и др. 2005) проналазимо више приступа у дефинисању потенцијала, али они не успевају у потпуности да објасне функционисање овог глаголског облика у свим његовим употребама. Сматрамо да се одговор налази у моносемистичкој хипотези (Dodig 2018), према којој је основни семантизам потенцијала *инактуелности*, што значи да потенцијал не може да изрази неку актуелну радњу која се дешава у моменту говора; он у свим својим употребама означава радње које ми само замишљамо. Што се тиче временских употреба потенцијала, традиционално се временском употребом сматра *пошвенцијал хабићуалности* (према нашој терминологији), који изражава регуларно понављање неке радње у прошлости: *Летии код баке на селу, кућали бисмо се у реци и јели шрешње ѿ цео дан*.

Међутим, српска литература не нуди објашњење функционисања овог потенцијала, који, дакле, успева да обележи актуелну, реализовану радњу у прошлости, што наизглед поништава нашу хипотезу о јединственом семантизму потенцијала – *инактуелности*. Наша хипотеза валидна је и у случају потенцијала *хабићуалности*, јер се он третира пре као модални¹ него као темпорални глаголски облик.

Иако у овој употреби потенцијал маркира актуелну, реализовану радњу, он увек подразумева хипотетички контекст:

У ошменим ресторанима бисмо ѿговорили француски једно с грушм.
Dans les restaurants chics nous parlions le français l'un l'autre (превод М.Д.).

→ *Кад бисмо излазили у ошмене ресторане, ѿговорили бисмо француски једно с грушм.*
Quand nous sortions dans les restaurants chics, nous nous parlions français (превод М. Д.).

У наведеном примеру хипотетички контекст, односно услов који се прагматички инферира, представља *одлазак у ресторан*, коме следи употреба потенцијала *хабићуалности*. Можемо приметити и да је поменути пример прихватљивији када се налази у хипотетичкој структури *кад + пошвенцијал, пошвенцијал*.

1 Поменути потенцијал представља транзитивни случај између модалног и темпоралног потенцијала (Dodig 2018).

Такође, радња која се понављала у прошлости, означена потенцијалом, представљена је као једна од опција понашања субјекта, без искључивања виртуелног постојања и других могућих опција, чиме се и потврђује наша моносемистичка хипотеза:

У тешким тренуцима чииала би иоезију.

Dans les moments difficiles elle lisait la poésie (превод М.Д.).

Прагматички схваћен услов тешки тренуци могао је претпоставити и друга понашања субјекта, односно илакала би, оишла би у цркву, итд.

Потенцијал поседује и праву временску употребу маркирајући процес коме се може приписати референцијална тачка на временској оси, и то када фигурира у тзв. нетелеономичним реченицама. Ваља истаћи да се ради о новој употреби потенцијала која до сада није привукла велику пажњу лингвиста: не спомиње се ни у једној српској граматичкој и предмет је само три чланка (Поповић 1977, Ашић–Додиг 2015, Ашић, Bres, Dodig i Tortera 2017) и једне докторске дисертације (Dodig 2018).

Нетелеономичне реченице су реченице које имају синтаксички облик финалних реченица (телеономичних), али чија је функција другачија:

Прво су иушеви били осиособљени за саобраћај да би иошом кренула и шемељна реконструкција (Полишика, 18. август 2000).

Les routes ont d'abord été remises en état de service et ensuite une reconstruction substantielle fut mise en œuvre (www.korpus.matf.bg.ac.rs).

Подсетимо да се у финалним реченицама функција зависне реченице састоји у означавању циља (намере) који мотивише активност агенса у главној реченици. Пошто се предикат зависне реченице сматра инактуелним, он је у потенцијалу, чија је примарна функција, према нашој хипотези, маркирање процеса који су само замишљени у тренутку означеном радњом главне реченице: *Уписао се у школу илеса да би научио да иира шаню.*

Дакле, начин реализације оба типа реченица је исти, међутим, у нетелеономичним реченицама процес означен потенцијалом није модалан, већ реалан, односно потенцијал у њима има право временско значење: означавање временске прогресије од догађаја e_1 (били осиособљени) до e_2 (би кренула) реализованих у прошлости.

2. Француска традиционална литература нуди више приступа који објашњавају употребе кондиционала, а ми ћемо га третирати у складу са аспектуално-темпоралним и дијалогским приступом Ж. Бреса и теоријом граматикализације, који успевају да опишу ово глаголско време приписујући му јединствени семантизам. Наиме, кондиционал представља *иошлу ултериорност*, што значи да он смешта процес у прошлост који је ултериоран неком другом процесу: *Marie avait dit que Paul arriverait à l'heure*. Прецизније, он је ултериоран у односу на секундарну реченицу (*Marie avait dit que*), која је антериорна у односу на главну реченицу (*Paul arriverait à l'heure*).

Прошла ултериорност као јединствена вредност кондиционала проистиче из морфологије кондиционала: афикса *-r-* који припада инфинитиву и заједнички је футуру, и афикса *-ai(s)* који припада имперфекту. Интеракција ова два афикса намеће дијалошко функционисање кондиционала. Наиме, кондиционал, за разлику од потенцијала, има дијалошку структуру у језику, тј. у свим својим употребама уводи два гласа: глас главног говорника E_1 и глас другог говорника e_1 који је антерироран главном говорнику. Тако следећу реченицу у кондиционалу анализирамо на следећи начин: *Paul arriverait à l'heure.*

Ову реченицу главни говорник само изговара, не преузима одговорност за њену валидност, док се њена формулација заправо приписује другом говорнику смештеном у прошлости.

Према теорији граматикализације, француски језик је паралелно развијао садашњу и прошлу ултериорност (тј. футур и кондиционал), која може бити субјективна и објективна. Важно је разликовати субјективну прошлу ултериорност (која се остварује путем еnunцијативног посредника):

Louis XIII partit pour l'île de Ré où il recevait lui-même les Anglais
(L. Batiffol, *La Duchesse de Chevreux*, IV, 112).

од објективне (без еnunцијативног посредника):

C'est en 1980 que Canguilhem donna une conférence sur le cerveau et la pensée. Sans prononcer le mot de cognitivisme qui se généraliserait en France en 1981, Canguilhem s'attaquait à la croyance qui fonde l'idéal cognitif
(E. Roudinesco, *Philosophes dans la tourmente*).

односно две временске вредности (субјективне и објективне) кондиционала. Детаљан опис синтактичких особина и дистрибуционалног карактера (заступљености у независним, главним и зависним реченицама) субјективног и објективног кондиционала, као и анализу нових употреба објективног временског кондиционала у независним реченицама нуди Додиг (2018).

3. Након прегледа и објашњења временских употреба потенцијала и кондиционала, циљ нам је да утврдимо и објаснимо значењске еквиваленте потенцијала у француском језику и кондиционала у српском у датим употребама, као и да откријемо могућност њихове међусобне преводне еквиваленције. Ослонићемо се на следећи корпус: роман Меше Селимовића *Тврђава* и његов еквивалент *La Forteresse* у француском језику, роман Маргерит Дирас *L'Amant* односно *Љубавник* (српски превод), који садрже бројне примере потенцијала односно кондиционала. Исто тако, користићемо и паралелни корпус савременог српског језика развијен на Математичком факултету Универзитета у Београду – www.korpus.matf.bg.ac.rs.

У оквиру наше анализе уврстићемо и потенцијал хабитуалности, иако се не ради о правој временској употреби потенцијала, о чему је већ било

речи. У француском језику, његов очекивани значењски еквивалент јесте имперфект – глаголско време које се уско везује за феномен понављања; дакле, кондиционал је искључен као опција:

*Понекаг **бух ошшшао** да видим иоцрњеле зигове и мршве очи мршвои здања, у којем никако нисам могао да замислим бивше сшановнике: као да је било иустшо одвајкага* (М. Селимовић, *Тврђава*).

J'allais quelquefois contempler les murs noircis et les yeux éteints de la maison morte, qui semblait avoir toujours été vide: je ne parvenais pas à imaginer ses habitants, je ne me voyais plus moi-même dans cette maison (М. Selimović, *La Forteresse*).

Занимљиво је да еквивалент датог потенцијала може бити и француски аорист у контекстуалном окружењу које захтева глобално сагледавање феномена понављања:

*Почевши од недеље, свакој дана **бу** себе **шерао** мало даље, свакој дана **бу иокушао** да вози мало дуже нешо ипрешходнош дана* (Мостшови, број 101).

*À partir du dimanche, chaque jour, il s'efforça d'aller un peu plus loin, chaque jour, il **essaya** de rouler plus longtemps que la veille* (www.korpus.matf.bg.ac.rs).

Можда је занимљивија чињеница да аорист може исказивати понављање, али ми делимо мишљење Ж. Бреса према коме контекст диктира употребу одређеног глаголског времена, па је тако могућа и употреба плусквамперфекта за обележавање радње која се понављала у прошлости (Bres 2007, Dodig 2020). Пример за француски плусквамперфекат нисмо пронашли у нашем корпусу.

Када је реч о правом временском потенцијалу, кондиционал може фигурирати као његов значењски еквивалент:

*Јапан је, иошшо се иредао, окуиран од сшране америчких снаша, **да бу** иошшом **иосшшо** један од најважнијих америчких савезника* (Полишшика, 7. август 2008).

*Après la reddition, le Japon fut occupé par les forces américaines ; ensuite il **deviendrait** l'un des plus importants alliés américains* (www.korpus.matf.bg.ac.rs).

Наиме, ради се о новој али маргиналној употреби објективног кондиционала (Dodig 2018) који може да стоји у нетелеономичном контексту. И у овој употреби кондиционал чува своју основну вредност – маркирање прошле ултериорности.

Ваља напоменути да и у француском језику постоје нетелеономичне реченице. У питању су инфинитивне реченице уведене предлогом *pour* (за), у својој нетелеономичној употреби (не исказују намеру или циљ говорника), које такође представљају значењски еквивалент временског потенцијала:

Такава је дозвола најпре даџа њрошле субоџе, да би убрзо била њовучена на суџесџију владе (Танјуг, 12. јун 1996).

Une telle permission a été d'abord accordée samedi dernier, pour être bientôt retirée à la suggestion du gouvernement (www.korpus.matf.bg.ac.rs).

Једини критеријум који блокира употребу конструкције *pour + инфинитив* је синтаксичке природе. Наиме, у српском језику нетелеономична реченица не садржи инфинитив, односно представља зависну реченицу па субјекти обе реченице, и зависне и главне, не морају да буду исти – у француском језику први услов за употребу дате инфинитивне конструкције јесте идентичност субјеката. У следећем примеру можемо видети да су субјекти у реченицама различити (Тучевић и Распоповић) што онемогућава употребу инфинитивне реченице као преводног еквивалента у француском језику:

Прво је Тучевић довео Грбал у вођсџво у 38. минуџу, да би само два минуџа њоџом Распоповић њосџавио коначних 1:1 (CDM, 11. април 2015).

**D'abord, Tučević a permis à Grbalj de prendre l'avantage à la 38e minute de jeu, pour établir, deux minutes plus tard seulement Raspopovic le résultat final 1:1 (www.korpus.matf.bg.ac.rs).*

Прелазимо на српске еквиваленте временског кондиционала. Истанкућемо одмах да у досадашњим компаративним студијама можемо наићи на податак да потенцијал не може да стоји као значењски преводни еквивалент субјективног и објективног временског кондиционала. Зашто? Први разлог јесте феномен слагања времена који не постоји у српском језику, а други се тиче основне вредности ова два глаголска облика (Dodig 2018). Као што смо већ објаснили, кондиционал означава прошлу ултериорност док је потенцијал не може исказати.

У српском језику, француски временски кондиционал (обе његове вредности) најчешће се преводи футуром који означава ултериорност:

Il lui avait dit que c'était comme avant, qu'il l'aimait encore, qu'il ne pourrait jamais cesser de l'aimer, qu'il l'aimerait jusqu'à sa mort (M. Duras, L'Amant, 142).

Rekao joj je da je sve isto kao nekad, da je još voli, da neće nikad prestati da je voli, da će je voljeti sve do svoje smrti (M. Diras, Ljubavnik, 110).

Српски еквиваленти временског кондиционала могу бити и презент и перфект:

Assassinat de la milliardaire Hélène Pastor : La garde à vue de son gendre validée le 6 mai 2014, en début de soirée, la milliardaire et son chauffeur étaient tombés dans un guet-apens devant l'hôpital Larchet, à Nice, où elle venait de rendre visite à son fils. Un tireur embusqué avait ouvert le feu à deux reprises à travers la vitre du passager, avant de prendre la fuite en compagnie d'un complice. L'employé Mohamed Darwich, 54 ans, avait succombé à ses blessures le 10 mai. Helène Pastor, elle, mourrait (e₂) le 21 mai, à l'âge de 77 ans (20 Minutes, 9. februar 2016).

Убиство милијардерке Хелене Пастор: Приговор за њеног зетја потврђен 6. маја 2014, у раним вечерњим сањима, милијардерка и њен возач ујали су у заседу испред болнице Ларше у Ници, где је дошла да посети свој сина. Пуцач је два пуша отворио ватру кроз прозор аутомобила, пре него што је побегао у друштву саучесника. Зајослени Мохамед Дарвиш, 54, подлегао је повредама 10. маја. Хелена Пастор је умрла /умире 21. маја у 77. години (превод М. Д.).

У овом примеру временског кондиционала у журналистичком дискурсу, перфекат се у српском користи како би обележио сукцесију два догађаја која су се реализовала у прошлости, док се презентом ставља акценат на журналистички стил.

Занимљиво је да ипак постоје и случајеви у којима је могућа употреба потенцијала као преводног еквивалента временског кондиционала, нарочито у случају објективног временског кондиционала у нетелеономичном контексту:

Présenté chez Gallimard, l'ouvrage (Histoire de la folie) fut refusé. Il serait publié à l'automne aux éditions Plon (E. Roudinesco, Philosophes dans la tourmente).

Kага је послао у Галимар, дело (Историја лудила) је било одбијено, га би на јесен било објављено у Плону (превод М. Д.).

У питању је прави временски потенцијал који и сам фигурира у нетелеономичним контекстима, о чему је већ било речи.

4. Резултати наше анализе омогућили су нам да представимо кратак преглед временских употреба српског потенцијала и француског кондиционала. Ослањајући се на наш корпус идентификовали смо следеће преводне еквиваленте глаголских облика о којима је реч у раду у оба језика:

временске употребе потенцијала	значењски еквивалент у француском језику	могућност употребе кондиционала
потенцијал хабитуалности	имперфект; аорист	НЕ
временски потенцијал у нетелеономичним реченицама	рог + инфинитив; објективни кондиционал	ДА
временске употребе кондиционала	значењски еквивалент у српском језику	могућност употребе потенцијала
субјективни кондиционал	футур	ДА
објективни кондиционал	футур презент перфект	ДА

Идентификујући преводне еквиваленте потенцијала и кондиционала у оба језика хтели смо да дамо свој допринос у области традуктологије као и потенцијалном унапређењу наставе страног језика и развоју француско-српске дидактике.

Литература

- Ашић Тијана, Додиг Милана. „Особености псеудофиналних обрта у српском језику”. Милош Ковачевић, Јелена Петковић (ур.). *Српски језик, књижевност, уметност : зборник радова са X међународној научној скупи одржаној на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (23-25.X 2015)*. Књ. 1, Језик, књижевност, уметности. Крагујевац: Филум, 2015: 105-114.
- [Ašić Tijana, Dodig Milana. „Osobnosti pseudofinalnih obrta u srpskom jeziku”. Miloš Kovačević, Jelena Petković (ur.). *Srpski jezik, književnost, umetnost : zbornik radova sa X međunarodnog naučnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu (23-25. X 2015)*. Knj. 1, Jezik, književnost, umetnosti. Kragujevac: Filum, 2015: 105-114]
- Вуковић Јован. *Синтакса глагола*. Сарајево: Завод за издавање уџбеника, 1967.
- [Vuković Jovan. *Sintaksa glagola*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1967]
- Пипер Предраг и др. *Синтакса савременог српског језика*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Нови Сад: Матица српска, 2005.
- [Piper Predrag i dr. *Sintaksa savremenoga srpskog jezika*. Beograd : Institut za srpski jezik SANU, Novi Sad: Matica srpska, 2005]
- Поповић Љубомир. „Намерне реченице у функцији напоредних”. *Књижевност и језик 24/1 (1977)*:154-163.
- [Popović Ljubomir. „Namerne rečenice u funkciji naporednih”. *Književnost i jezik 24/1 (1977)*:154-163]
- Стевановић Михаило. *Савремени српскохрватски језик II: Синтакса*. Београд: Научна књига, 1969.
- [Stevanović Mihailo. *Savremeni srpskohrvatski jezik II: Sintaksa*. Beograd: Naučna knjiga, 1969]
- Ашић Тијана. „S one strane potencijala – novi pristupi objašnjenju upotrebe potencijala za označavanje ponavljanja u prošlosti”. *Južnoslovenski filolog 36 (2007)*: 137-150.
- Ашић Тијана, Брес Јакоп, Додиг Милана, Тортрат Фредерик. «Conditionnel temporel objectif et constructions non téléonomiques en français et en serbe», *Travaux de Linguistique, Revue internationale de linguistique française*, 2, no 74, 2017.
- Брес Јакоп. «Fréquence narrative et temps verbal : une approche linguistique à partir de *Un Balcon en forêt*», *L'Information grammaticale*, 115, 2007: 42-46.
- Брес Јакоп. “Dialogisme et temps verbaux de l’indicatif”, *Langue française, vol. 3 / 163*, 2009: 21-39.
- Брес Јакоп. “Alors comme ça, le conditionnel serait polyphonique... “. М. Колас-Блаис, М. Кара, Л. Перин и А. А. Петитжан (dir.). *La Question polyphonique ou dialogique en sciences du langage : Recherches Linguistiques*, 31. Metz : CELTED, Université Paul Verlaine, 2010: 201-225.
- Брес Јакоп. “Conditionnel et ultériorité dans le passé : de la subjectivité à l’objectivité”. *Congrès Mondial de Linguistique Française (CMLF), Lyon, 4-7 juillet, 2012* : 1719-1730. <http://www.ilf-cnrs.fr/> 1.11.2023.

- Dendale, Patrick and Tasmowski, Liliane (eds.). *Le conditionnel en français*. (Recherches Linguistiques, 25). Metz: Université de Metz, 2001.
- Dodig Milana. *Le conditionnel français et ses équivalents sémantiques en serbe*. Doktorska disertacija, Univerzitet u Monpeljeu, Univerzitet u Kragujevcu, 2018.
- Dodig Milana. "Le phénomène d'itération dans l'époque passée en français et la question de sa traduction". *Philologia Mediana* 12 (2020) : 235-249.
- Maretić Tomislav. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska, 1931.

Извори

- Duras Marguerite. *L'Amant*. Éditions de Minuit, 1984.
- Diras Margerit. *Ljubavnik*. prevodilac Jasmina Musabegović, Sarajevo: Svjetlost, 1988.
- Selimović Meša. *Tvrđava*. Sarajevo: Svjetlost, 1980.
- Selimović Meša. *La Forteresse*. traducteurs: Jean Descat et Simone Meuris, Motifs, 2007.

Milana Dodig

SUR LA TRADUCTION DES USAGES TEMPORAUX DU POTENTIEL ET DU CONDITIONNEL DANS LES LANGUES SERBE ET FRANÇAISE

Résumé

Dans ce travail nous présentons les usages temporels du potentiel en serbe et du conditionnel en français. D'après les théories récentes (Dendale et Tasmowski 2001 ; Bres 2009 ; 2010 ; 2012), le conditionnel français représente un des temps verbaux de l'indicatif et on distingue ses usages temporels : objectif et subjectif (Bres 2009; 2010; 2012). Cependant, le potentiel serbe est un mode, mais cette forme verbale connaît également les usages temporels. En nous appuyant sur les travaux de Popović (1977), Ašić, Bres, Dodig et Torterat (2017), ainsi que de Dodig (2018), nous examinons l'emploi du potentiel habituel et du potentiel dans les phrases dites non téléonomiques en serbe, représentant sa dimension temporelle. Notre objectif est d'identifier les équivalents sémantiques des usages temporels du potentiel et du conditionnel dans les deux langues afin d'essayer de contribuer au domaine de la traductologie.

Mots clés: potentiel, conditionnel, usages temporels, serbe, français, traduction.